

Ο «Λύχνος» του Ανδρέα Λασκαράτου

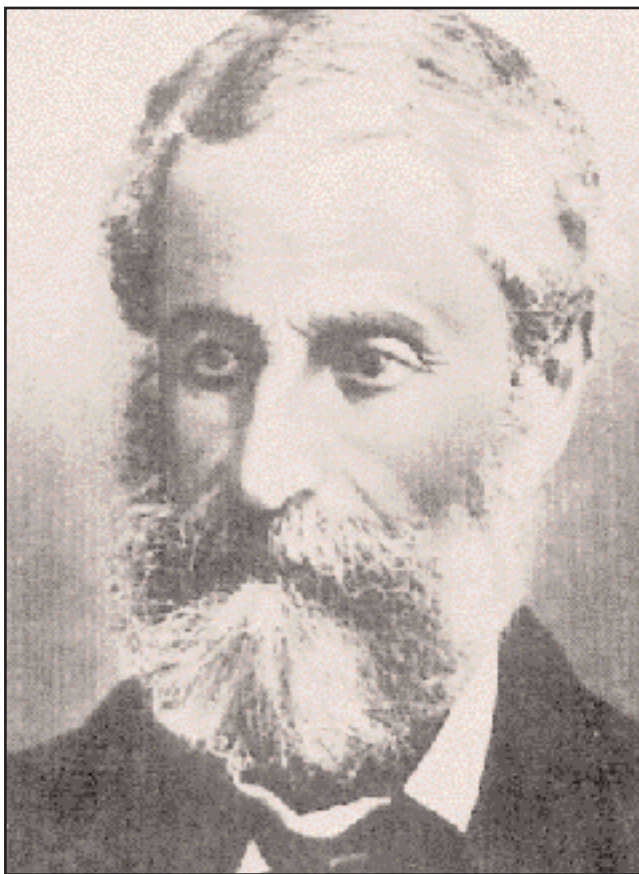
Κατά των «νέων» Ριζοσπαστών και του «αναρχισμού» του Παναγιώτη Πανά

Του Σπ. Ι. Ασδραρά

ΣΤΙΣ 5 Μαΐου 1859, ο Ανδρέας Λασκαράτος κυκλοφορεί στη Ζάκυνθο μια μικρή εφημερίδα με τον τίτλο Ο Λύχνος και την επεξηγήση «εφημερίδα οικογενειακή». Στη Ζάκυνθο είχε καταλήξει ύστερα από μια περιπλάνηση στην Ευρώπη, συνέπεια του διωγμού που υπέστη με την εξαπόλυση του αφορισμού (1856) με τον οποίο καταδικαζόταν το βιβλίο του Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς (1856). Όπως ο ίδιος λέγει στην Αυτοβιογραφία του, στην έκδοση του Λύχνου τον παρότρυναν ορισμένες κυρίες της Ζακύνθου, από τις οποίες δεν κατονομάζει καμιά. Το πρώτο φύλλο τυπώθηκε σε 250 αντίτυπα και αργότερα ξανατυπώθηκε, γιατί είχε εξαντληθεί. Το 1859, ο Λύχνος αριθμούσε γύρω στους 300 συνδρομητές που πολλοί φαίνεται ότι δεν κατέβαλλαν τη συνδρομή τους. Με μια εξαίρεση (φύλλο 13, 8.6.1860, Κέρκυρα), από το όγδοο φύλλο τυπώνεται στην Κεφαλονιά: ως και το έβδομο φύλλο τυπώνεται άλλοτε στη Ζάκυνθο, άλλοτε στην Αθήνα (φ. 2, 1.7.1859) και άλλοτε στην Κεφαλονιά (φύλλα 3 και 4, αντιστοίχως 10.8 και 2.9.1859). Ο Λύχνος αριθμεί τρεις περιόδους: στην πρώτη, τη μεγαλύτερη (1859–1863), συγκαταλέγονται 43 φύλλα· στη δεύτερη (1868) 6 και στην τρίτη (1894–1896). Μερικά φύλλα της πρώτης περιόδου κυκλοφορούν με τον τίτλο Λυχνιές, δηλαδή τα χτυπήματα του Λύχνου. Όπως ο ίδιος ο Λασκαράτος εξηγεί, οι Λυχνιές είναι επιθετικότερες του Λύχνου. Τα φύλλα του Λύχνου έχουν όλα εκτός από δύο (20.2.1894 και 5.1.1896) εκδοθεί στον τρίτο τόμο των Απάντων του Λασκαράτου, που επιμελήθηκε το 1959 ο Αλέκος Παπαγεωργίου. Τα δυο αθησαύριστα τα εξέδωσε το 1953 στο περιοδικό «Ο Ερανιστής» ο Γιώργος Γ. Αλισανδράτος. Ο Λύχνος, μαζί με τα παραρτήματά του και τις Λυχνιές, φθάνει στις 412 σελίδες. Η σελιδαρίθμηση, παρά κάποια λάθη, είναι συνεχής: ο Λασκαράτος είχε συνείδηση, και εκφράζει αυτή τη συνείδηση ρητά, ότι η εφημερίδα του αποτελεί ένα σύνολο, τελικώς ένα βιβλίο. Ο Λύχνος ήταν για τον συντάκτη της μια εφημερίδα επανησιακή και όχι μόνο κεφαλονίτικη, όσο και αν η γλώσσα του Λασκαράτου είναι υπόφορη της κεφαλονίτικης τοπολαλιάς: ο κύριός της πολιτικός αντίπαλος είναι ένα Ζακυνθινός πανεπτανησιακής και κατόπιν πανελληνίας εμβέλειας, ο Κωνσταντίνος Λομβάρδος, ο κύριος εκφραστής του «νεοριζοσπαστισμού», όπως θα λέγαμε σήμερα.

Ο αντιριζοσπαστισμός του Λασκαράτου δεν εκφράζεται, φυσικ-

Ο Ανδρέας Λασκαράτος (1811–1901), πεζογράφος, σατιρικός ποιητής και κριτικός. Οξυδερκής, ταλαντούχος, θαρραλέος, αλλά και αντιφατικός, υπήρξε πολέμιος των Επτανησίων νεο-ριζοσπαστών και των αλυτρωτικών συνδρόμων που, κατά την άποψή του, συνδέονταν με το αίτημα της Ενωσης, όπως εκφραζόταν από αυτούς.

κά, μόνο μέσα από το Λύχνο. Ακόμη, ο Λασκαράτος δεν είναι αποκλειστικά αντίπαλος των νέων ριζοσπαστών, μολονότι φροντίζει να τους διαστειλεί από τους παλαιότερους. Ο Λύχνος ωστόσο δεν εκδίδεται με την πρόθεση να καταστεί ένα πολιτικό φύλλο: η πολιτική υπεισέρχεται, και στην ουσία κυριαρχεί, στο μέτρο όπου οι πολιτικές συμπεριφορές αποτελούν, για τον συντάκτη της, συμπεριφορές ηθικές. Τούτο δεν σημαίνει ότι η επίκληση της ηθικής δεν συγκαλύπτει πολιτικές επιλογές υπαγορευόμενες από

κοινωνικές αντιλήψεις αυτόχρονα ταξικές: ωστόσο, το αξιοπαρατήρητο στην περίπτωση του Λασκαράτου είναι ότι ο πολιτικός του συντηρητισμός εδράζεται σε μια υπέρβαση της παραδοσιακής του κοινωνίας μέσω της λογικής της ιστορίας και όχι της ιστορικής πραγματικότητας. Την ιστορική πραγματικότητα δεν εξέφραζαν οι ριζοσπάστες, μάλιστα στη νεωτερική τους εκδοχή, για τους οποίους το επαναστατικό ιδεώδες συνοψιζόταν στο αίτημα της Ενωσης, με όλα τα αλυτρωτικά του σύνδρομα, που κατέληγαν στην

υιοθέτηση της Μεγάλης Ιδέας ως κρατικού και όχι πολιτισμικού μορφώματος. Το πολιτικό ιδεώδες του Λασκαράτου βρισκόταν στους αντίποδες, ενώ το κοινωνικό ιδεώδες, μολονότι κατ'εξοχήν αστικό, είχε μια πολυσημία που το καθιστούσε ικανό να ενταχθεί σε μια θεώρηση σοσιαλιστική: πάλι ο Γιώργος Αλισανδράτος, διερευνώντας τις σχέσεις του Ν. Κονεμένου με τον Α. Λασκαράτο (1996), έδωσε τις τεκμηριωμένες βάσεις αυτής της, αφαιρετικού τύπου, σύγκλισης. Αλλά εδώ δεν πρόκειται να παρακολουθήσουμε τις ιστορικές τύχες των ιδεών του Λασκαράτου. Θα περιοριστούμε μόνο να υπενθυμίσουμε μερικές από τις εκτιμήσεις του Λασκαράτου για τους ριζοσπάστες και το ριζοσπαστισμό σε σχέση με τις κοινωνικές πραγματικότητες της Επτανήσου.

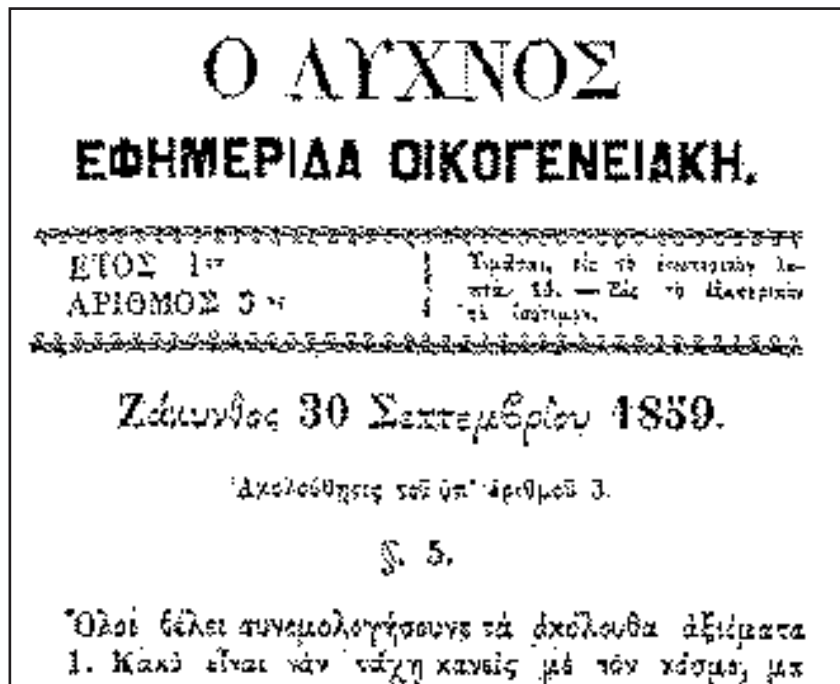
Θα υπενθυμίσουμε επίσης ότι, ενώ ως τα 1868 ο πολιτικός αντίπαλος του Λύχνου παραμένει ο Λομβάρδος ως ακραίος εκφραστής του ριζοσπαστισμού, στην τελευταία και σύντομη περίοδο της εφημερίδας ο πολιτικός αντίπαλος είναι ο «αναρχισμός», δηλαδή οι σοσιαλιστικοί απόηχοι που περνούν στην κεφαλονίτικη εφημερίδα Εγερσις (1893–1895), διευθυνόμενη αρχικώς από τον Παναγιώτη Πανά, της οποίας συνεργάτης υπήρξε για μια στιγμή ο ίδιος ο Λασκαράτος.

Δεν λείπουν οι θετικές αναφορές του Λασκαράτου στους πρώτους ριζοσπάστες, αλλά δεν είναι αυτές που σηματοδοτούν τη στάση του απέναντί του, όπως εκφράζεται στις πολεμικές του: παρότι φαίνεται να τιμά τις γενικές, «ευαγγελικές» όπως τις ονομάζει, αρχές τους (1861: «Μία ομοσπονδία ο κόσμος όλος. Αδελφότης όθεν μεταξύ των Εθνών. Ελευθερία, ισότης, αδελφότης και αγάπη μέσα σε κάθε λαόν. Εθνικότης διά εμάς και ένωση του Ελληνικού Γένους»), ωστόσο η εικόνα που παρουσιάζει γι' αυτούς είναι απαξιωτική στο σύνολό της και έντονα προσανατολισμένη στην προσωπική τους ηθική έκπτωση. Σε ένα από τα δημοσιεύματά του στο Λύχνο (8.6.1860) συνοψίζει τη θεωρία του για τους ριζοσπάστες, την οποία αξίζει να τη μεταφέρουμε.

«Ευγενείς» και «υποχείριοι»

Ο ριζοσπαστισμός γεννιέται σε μια «τάξη πολιτών» που βρίσκεται ανάμεσα στους «παλιούς ευγενείς» και στους «υποχείριους», πρόκειται με άλλα λόγια για την αστική τάξη, που θέλει να οικειοποιηθεί «τες τιμές, τες εξου-

Συνέχεια στην 22η σελίδα

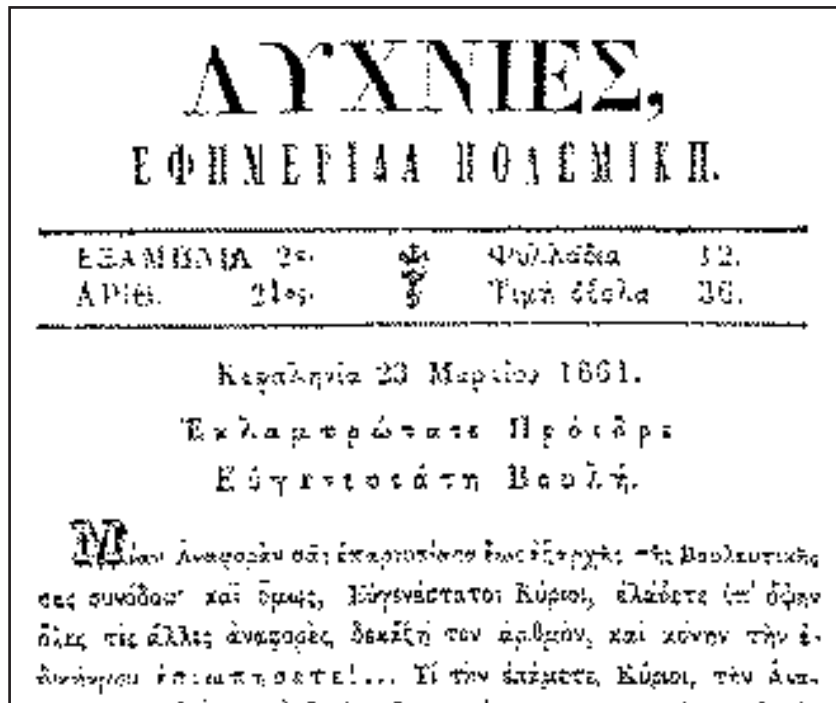

«Ο Λύχνος, Εφημερίδα Οικογενειακή», το πέμπτο φύλλο, της 30 Σεπτεμβρίου 1859, όταν η μικρή εφημερίδα του Ανδρέα Λασκαράτου έβγαине ακόμη στην Ζάκυνθο (αρχείο εφημ. Θαν. Καλαφάτη).

Συνέχεια από την 21η σελίδα

σίες, τα κέρδη» των ευγενών. Για να το κατορθώσει, θα έπρεπε να αποσπάσει από την εξουσία τους τούς «υποχείριους»: όργανο αυτής της απόσπασης ήταν η Ενωση. Για το Λασκαράτο η ανεξαρτητοποίηση των «υποχειρίων» υπήρξε η μεγάλη συμβολή του ριζοσπαστισμού στην «πρόοδο της κοινωνίας, επειδή εξεκόλλησε κι ελευθέρωσε τον άνθρωπο από την τυφλήν του υποταγήν εις άλλον άνθρωπον, του επέστρεψε την ανεξαρτησία του και τον έβαλε σε θέση να γένει, αν θέλει, άξιος για δαύτη». Πρόκειται συνεπώς για μια πολιτική απελευθέρωση, ικανή να οδηγήσει στο υπέρτερο γι' αυτόν αγαθό, την ηθικοποίηση της κοινωνίας.

Οι ευγενείς αντιστοιχούν σε ένα σύστημα αγροτικής οικονομίας που αν ο Λασκαράτος δεν το περιγράψει συστηματικά παρέχει στα γραπτά του πλήθος στοιχείων ώστε να μπορέσουμε να το ανασυστήσουμε: εκείνο που επισημαίνουμε εδώ είναι οι εσωτερικές συνοχές του, που συνίστανται στην αμοιβαιότητα ανάμεσα σε άρχοντες και αρχόμενους, δηλαδή ανάμεσα στους ευγενείς και στους υποχείριους. Οι τελευταίοι ανήκουν τόσο στον κόσμο της υπαίθρου όσο και στον κόσμο της πόλης: και οι μεν και οι δε αποτελούν τον «όχλο». Οι αμοιβαιότητες έχουν ως αποτέλεσμα την άσκηση προστασίας από την πλευρά των ευγενών, μάλιστα προστασίας οικονομικής. Αντίτιμό της η παροχή υπηρεσιών από την πλευρά των «υποχειρίων»: δεν αφορούν τις αγροτικές σχέσεις, αυτές είναι η αυτονόητη αιτία, αλλά την εκτέλεση εντολών, κατά κανόνα εγκληματικών, με τις οποίες

«Λυχνίες, Εφημερίδα Πολεμική», του Ανδρ. Λασκαράτου. Οι «Λυχνίες» ήταν ο τίτλος με τον οποίο κυκλοφόρησαν μερικά φύλλα του «Λύχνου» στην πρώτη περίοδο της έκδοσής του (1859-1863) (αρχείο εφημ. Θαν. Καλαφάτη).

ρυθμιζόταν ο συσχετισμός των δυνάμεων ανάμεσα στις οικογένειες των ευγενών. Αυτές τις εσωτερικές συνοχές του συστήματος ήρθε να διαλύσει ο ριζοσπαστισμός: όχι όμως και τις οικονομικές σχέσεις που διείπαν το σύστημα.

Με δυο λόγια, ο Λασκαράτος βλέπει μια διαδοχή στους ίδιους οικονομικούς ρόλους: «οι αρχιριζοπάστες, οι οποίοι εμπήκανε στον τόπο των παλαιών ευγενών, ελαβαίνανε από τους υποχείριους της εξοχής και της χώρας σχεδόν όλα όσα εκείνοι ήτανε συνειθισμένοι να δίνουμε στους πρώτους τους αφεντάδες, αλλ' οι νέοι αφεντάδες δεν εδίνανε εις

ανταλλαγής παρά ένωση!». Συνεκτικός δεσμός ανάμεσα στον παλιό αφέντη και στον αγρότη ήταν το «προστύχι», ένα δάνειο δηλαδή που εξυπηρετούνταν με αγροτικά αγαθά την ώρα της συγκομιδής. Αυτό το μακραινόν σύστημα προαγοράς με τοκογλυφικούς όρους, που είχε επισύρει επίσης τη μακραινώνη διαμαρτυρία των χωρικών της Επτανήσου, χαρακτηρίζει κυρίως τους όρους της εμπορίας των αγροτικών προϊόντων και λιγότερο τις σχέσεις αγροδοτών και αγροληπτών στις οποίες επιμένει ο Λασκαράτος και μαζί μ' αυτόν άλλοι: το περιγράφει με ερμηνευτική δεινότητα στα *Μυστήρια της Κεφαλονιάς* και συγχρό-

νως δείχνει τις αλυσιδωτές επιπτώσεις του στη συνολική οικονομία της Κεφαλονιάς. Στις πολεμικές του εναντίον του Κ. Λομβάρδου δεν παραλείπει να καυτηριάσει το ρόλο του ως αγοραστή και συγκεντρωτή της αγροτικής παραγωγής στη Ζάκυνθο και στην Κέρκυρα, η καταγγελία του ωστόσο περιορίζεται στη δόλια χρησιμοποίηση των μέτρων και των σταθμών. Εκείνο που έχει αξία από την ακραία πολεμική του Λασκαράτου είναι η υπόδειξη των οικονομικών λειτουργιών της αστικής κοινωνίας των νησιών, που τη θεωρεί ως τον ταξικό ηγέτη του ριζοσπαστισμού.

Βεβαίως οι ερμηνείες του Λασκαράτου για τον ριζοσπαστισμό δεν σταματούν εδώ. Θεωρεί ότι διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν οι απελπισμένοι από την κοινωνική κατάσταση που βρίσκουν ως διέξοδο την ανατροπή της: στη δεύτερη ανήκουν όσοι άνθρωποι του υφιστάμενου κοινωνικού συστήματος δεν επωφεληθήκαν από τις παροχές του και έτσι στρέφονται εναντίον του: στην τρίτη όσοι πράγματι πιστεύουν ότι ο ριζοσπαστισμός αποτελεί απελευθερωτικό κίνημα σε όλα τα επίπεδα. Αυτούς τους τελευταίους τους θεωρεί απατημένους. Στο σύνολό τους είναι κοινωνικοί ανατροπείς, αλλά για λόγους εγωιστικούς: το δικό τους ανατρεπτικό σχήμα περνά μέσα από τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης, όπως θα συνέβαινε με κάθε οπαδό του μεταρρυθμιστικού Διαφωτισμού.

Στο *Λύχνο* του προσπάθησε να μεταφυτεύσει αυτές τις ιδέες στο πρωταρχικό κοινωνικό κύτταρο, όπως θεωρούσε ότι είναι η οικογένεια.

Αποψη της Ζακύνθου στα μέσα του 19ου αιώνα. Γκραβούρα εποχής. Στη Ζάκυνθο ξεκίνησε την έκδοση του «Λύχνου» του ο Ανδρέας Λασκαράτος, στις 5 Μαΐου 1859, συνεχίζοντάς την στην Κεφαλονιά και, άλλοτε, στην Αθήνα (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα).